

РОЗВИТОК ІНТОНАЦІЙНИХ І ВОКАЛЬНО-АНСАМБЛЕВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТІ «ПРАКТИЧНА РОБОТА З ХОРОМ»

DEVELOPMENT OF STUDENTS' INTONATION AND VOCAL-ENSEMBLE SKILLS IN THE "PRACTICAL WORK WITH CHOIR" CLASS

Стаття розглядає одну з проблем фахової підготовки студентів музичного відділення спеціальності «Музичне мистецтво». Автор висвітлює питання розвитку інтонаційних і вокально-ансамблевих навичок на заняттях із дисципліни «Практична робота з хором». Предмет «Практична робота з хором» є складовою частиною циклу навчальних дисциплін професійно-практичної підготовки. Він розвиває творчі, музичні, технічні та педагогічні якості студентів.

Педагогічна діяльність сучасного вчителя музичного мистецтва, керівника хорового колективу потребує від нього комплексу знань, умінь і навичок, які ґрунтуються на стійкому педагогічному інтересі, умінні застосовувати набуті знання на практиці. Для вмілого керування хоровим колективом потрібен не тільки талант, а й теоретичне підґрунтя та попередня практична робота для набуття цих умінь. Студент, який згодом виконує роль викладача, музиканта й організатора навчально-виховного процесу, повинен набути навички висококваліфікованого співака-ансамбліста, поєднавши знання теорії із практикою.

Саме тому ми висвітлили теорію і методику хорового виконання, описали низку педагогічних прийомів і засобів їх реалізації у хорі, розглянули практичні основи формування навичок хорової майстерності, базуючись на працях відомих диригентів-хормейстерів, особисті напрацювання у цій галузі, що допоможуть студентові здобути професійні навички. Окреслені такі поняття, як: співоча постава, міміка, чистота інтонування, завдання розспівування, правила інтонування мажорної та мінорної гам вгору та вниз, інтонація різних видів інтервалів, висока співацька позиція, академічна манера звуку, співацьке дихання, резонатори, округлення звуку. Кожен ступінь гами у висхідному та низхідному русі розглянутий із позиції особливостей інтонування, вказано, як саме треба їх інтонувати для забезпечення строю й ансамблю. Подані вправи для засвоєння прийомів співацького дихання, вправи на розвиток гармонічного слуху за допомогою канонів, а також приклади для правильної артикуляції голосних.

Ключові слова: студентська молодь, вокальні навички, інтонація, округлення звуку, позиція співу, мажорна і мінорна гами, хор.

The article considers one of the professional training problems of "Musical Art" specialty students'. The author highlights the development of intonation and vocal-ensemble skills in classes on the subject "Practical work with the choir". The subject "Practical work with the choir" is an integral part of the cycle of professional and practical training disciplines. It develops the creative, musical, technical and pedagogical qualities of students.

The pedagogical activity of a modern music teacher and a leader of a choir, requires from him a set of knowledge, skills and abilities, which are based on a stable pedagogical interest, the ability to apply the acquired knowledge in practice. For skillful management of the choir, you need not only talent, but also a theoretical background and prior practical work to acquire these skills. The student, who later plays the role of teacher, musician and organizer of the educational process, must acquire the skills of a highly qualified singer-ensemble, combining knowledge of theory with practice.

That is why we have covered the theory and methods of choral performance, have described a number of pedagogical techniques and means of their implementation in the choir, we have considered the practical foundations of the choral skills formation, and highlighted personal experience in this area, based on the works of famous conductors and choirmasters, which will certainly help students gain professional skills.

There are considered such concepts as: singing posture, facial expressions, purity of intonation, singing tasks, intonation rules of major and minor scales up and down, intonation of different intervals types, high singing position, academic manner of sound, singing breath, resonators, sound rounding. Each degree of scale in the ascending and descending movement is considered in terms of the intonation peculiarities, it is indicated how exactly they should be intoned to ensure the system and ensemble. There are given exercises for mastering the techniques of singing breathing, exercises for the development of harmonious hearing with the help of canons, as well as examples for the correct articulation of vowels.

Key words: student youth, vocal skills, intonation, sound rounding, high position of singing, major and minor scales, chorus.

УДК 78.087.68:784 (477.82)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.33>

Коляда Ю.А.,
викладач хорового диригування
Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді. Важливою проблемою музичного виховання студентської молоді є послідовний розвиток і удосконалення інтонаційних і вокально-ансамблевих навичок [6, с. 3], адже хоровий спів – мистецтво колективне. У його творчому процесі бере участь колектив виконавців. Цей колектив повинен звучати злагоджено, злито

і єдино. Здійснювати це завдання покликаний диригент, саме тому ми зупинимось на найважливіших питаннях формування вокально-ансамблевих навичок. Оволодіння цим комплексом сприятиме зростанню хорової культури співаків і розвитку їх художнього смаку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щоб дослідити проблематику статті, ми звернули увагу

на результати практичної роботи хормейстерів-практиків. Різні аспекти формування вокальних та ансамблевих навиків досліджено у праці А. Болгарського та П. Сагайдака [1], базовими вважаємо напрацювання К. Пігрова [4], сучасними та результативними – роботи І. Зеленецької [2] й О. Коломоєць [3].

Мета статті. Майбутні фахівці повинні бути всебічно освіченими педагогами, володіти багатьма професійними навичками, такими як керування хоровим колективом у процесі виконання музичного твору. Предмет «Практична робота з хором» є складовою частиною циклу навчальних дисциплін професійно-практичної підготовки. Він розвиває творчі, музичні, технічні та педагогічні якості студентів. Студент повинен набути навиків висококваліфікованого співака-ансамбіста, поєднавши знання теорії із практикою [4, с. 104].

У цій статті ми ставимо завдання дослідити:

- прийоми співацького дихання;
- інтонування мажорної та мінорної гам;
- правила інтонування інтервалів;
- методи заокруглення звуків;
- досягнення високої позиції співу.

Виклад основного матеріалу. Кожен диригент надає великого значення розспівуванню. Вокально-хорові вправи формують і закріплюють співочі навички, а різноманітні методи вокально-хорової роботи налаштовують співочий апарат на спів і сприяють розвитку музичного слуху.

Музичний слух – складне явище, основою якого є особливий вид діяльності нервової системи людини. Розвинутий музичний слух – це здатність сприймати, внутрішньо чути та вільно відтворювати висоту музичних звуків, а головне, чисто їх виконувати [2, с. 5].

Навчальний процес вимагає послідовної систематичної та методичної роботи. Отже, слід почати із розспівування хору.

Завдання розспівування:

- розспівування та настройка слухового та голосового апарату;
- досягнення метро-ритмічного ансамблю;
- розвиток технічної рухливості голосу;
- формування навичок різних способів звуковедення;
- розширення діапазону голосу;
- чистота інтонування ступенів ладу мажору і мінору;
- чистота інтонування інтервалів та акордів;
- злиття тембрів;
- динамічна рівновага у хорових партіях;
- вміння користуватися резонаторами;
- виховання високої співацької позиції;
- округлення звуку, вирівнювання голосних.

Всі ці навички прищеплюються співакам хору поступово залежно від розвитку співацького апарату та музикальних здібностей [5, с. 4].

Добираються вокально-хорові вправи відповідно до вікових особливостей і рівня підготовки учасників хору, за принципом поступового ускладнення, адже навчання співу потрібно починати зі співочої постави, співацького дихання, звукоутворення, інтонації з урахуванням регістрової будови голосу, перехідних звуків, мутації, можливої відсутності координації голосу і слуху та нерозвиненого музичного слуху, вад і дефектів, як, наприклад, хриплого голосу чи крику, форсування, затисненої нижньої щелепи та ін.

Недоліки звучання голосу, такі як нестійкість інтонації чи хриплість, як зазвичай закінчуються після мутації голосу, коли він остаточно сформується. Уникнути крикливого чи форсованого звучання допоможе спів без напруження або навіть голосовий спокій. Звільненню нижньої щелепи допомагають вправи на склади «бай», «дай».

На початковому етапі розспівування стежимо за співочою поставою. Співоча постава – це готовність до співу, підтягнуте положення корпусу, вільне положення голови, що активізує дихальну мускулатуру та знімає затиснення і напруження звука.

Міміка – це виразний рух м'язів обличчя, тому постійну увагу слід звертати на її природність, співати без гримас і м'язової напруженості.

Як відомо, у співочій практиці зустрічаються різні типи дихання: ключичне, грудне, нижньореберно-діафрагматичне. Найдоцільнішим вважається нижньореберно-діафрагматичний тип співочого дихання: легені, розширюючись на вдиханні, тиснуть на діафрагму, яка, у свою чергу, стискає черевну порожнину, розсовує нижні ребра. Володіння цим типом дихання дає змогу співати тривалі музичні фрази [1, с. 11].

Співацьке дихання складається із трьох елементів: вдиху, миттєвої затримки дихання, повільного видиху. Вдих має бути спокійним. Його потрібно робити швидко та безшумно, через ніс і рот одночасно. Повітря слід на мить затримати, щоб створити йому опору, а потім плавно видихати.

Для правильного засвоєння прийомів співацького дихання під час розспівування виконуються окремі вправи:

- після вдиху учень чи студент вимовляє приголосну «ф», уявляючи, що він гасить свічку;
- для відчуття руху діафрагми під час вдиху поштовхами вимовляємо приголосні «п, б, в, м»;
- співвідношення часу вдиху до видиху – 1:1, 1:2, 1:3, 1:4, із поступовим подовженням видиху [1, с. 11].

На початковому етапі навички чистої інтонації виробляються на унісоні чи октавному унісоні (мішаний тип хору). Досягненню унісонного ансамблю сприяють однотембровість голосів у партії, сила звуку, правильно й однаково утворені голосні, чітка вимова приголосних, єдина вокальна манера, зручна теситура [3, с. 83].

Вправи поділяються на унісонні та гармонічні, можуть виконуватися акапельно або з інструмен-

тальним супроводом. Це може бути унісонний спів гам, тетраходів, секвенцій; гармонічні сполучення на всі голосні звуки та різноманітні склади:

1) вправи, які починаються з унісону з поступовим розходженням голосів;

2) спів тонічного тризвуку;

3) спів тонічного тризвуку та його гармонічних функцій – субдомінанти та домінантового акордів;

Розвиток гармонічного слуху за допомогою канонів. Канон – одна із форм поліфонічної музики, що ґрунтується на строгій імітації (точному повторенні) основної теми, яка почергово вступає і проходить в інших голосах. Слід знати, що це слово грецького походження. Головна тема канону має назву *proposta*, у перекладі з італійської – «пропозиція». Друге проведення – *risposta*, яке означає «відповідь».

Для поступового розвитку гармонічного слуху доцільно виконувати канони із широким інтервалом між голосами. Другий голос може вступати у різних місцях, утворюючи різний інтервал між голосами.

Робота над кожним канонем починається із вивчення ритмічного малюнку за допомогою оплесків усією хоромою групою. Як тільки ритмічний малюнок засвоєно, вивчається його мелодія. Її можна виконувати:

- в інших тональностях;
- сольфеджуючи (з назвою нот);
- на різні склади;
- із текстом;
- у різних темпах;
- із різними штрихами;
- чергуючи солістів, групи співаків із усім складом колективу.

Такі прийоми урізноманітнюють процес роботи, розвивають слухову увагу, сприяють засвоєнню головної теми.

Розучувати канон можна за допомогою гри «луна». Проспівуючи перший такт (мотив, фразу), одна з партій зупиняється, а друга партія повинна голосом відтворити почуте; голоси можуть змінюватися місцями. Виконання може бути колективним, груповим, індивідуальним.

Якщо у мелодії канону зустрічаються складності щодо чистоти інтонування мелодії та гармонічних інтервалів, хроматизмів, ритмічного малюнку, такі фрагменти відпрацьовують окремо, різними прийомами, доки зазначені складності не буде подолано [2, с. 65–70].

Для якісного розспівування обов'язково повинна бути наочність (партитура, запис на дошці), що сприятиме розвитку звуковисотного слуху, активізує увагу та підвищує грамотність виконання та досвідченість самих виконавців [2, с. 69].

Інтонація мажорної гами вгору і вниз. Мелодія гами складається з великих і малих секунд. Під час висхідного руху великі секунди мають тенденцію

до пониження, а під час низхідного ці самі інтервали мають спрямування до підвищення, тому інтонуються співаками вище, ніж потрібно.

Особливістю висхідної мажорної гами є те, що всі ступені, крім четвертого, мають тенденцію до пониження. Отже, розглянемо умови інтонування кожного ступеня мажорної гами.

I ступінь треба співати рівно, стійко.

II ступінь знаходиться між стійкими звуками ладу, але більше тяжіє до I, тому його слід інтонувати високо, підтягувати вгору до потрібної висоти.

III ступінь характеризує лад, тому його слід співати із напруженням до підвищення, підтягуючи до потрібної висоти, тому що він має тенденцію до пониження.

IV ступінь інтонувати треба близько від III ступеня, адже це висхідна м.2. Чистота інтонування залежатиме від того, наскільки високо буде проінтоновано третій ступінь.

V ступінь – стійкий. Співати потрібно рівно, але стосовно четвертого ступеня міститься на відстані великої секунди, тому його слід співати високо, без підтягування.

VI ступінь тяжіє до розв'язання у стійкий звук ладу. Переборюючи це тяжіння, цю велику секунду слід інтонувати високо, підтягуючи до потрібної висоти.

VII ступінь висхідної мажорної гами треба співати з напруженням до підвищення, гостро вгору, підтягуючи до потрібної висоти.

VIII ступінь – висхідна мала секунда, інтонування верхнього тонічного звука залежить від гостроти інтонування сьомого ступеня. Чим гостріше проспіваний сьомий ступінь, тим природніше, без напруження, інтонується основний тон.

Низхідна гама має свої особливості інтонування. Третій ступінь звучатиме гостріше, якщо четвертий буде проінтоновано глибоко. Поступеневий рух гами вниз складається із великих секунд, тому інтонувати їх слід із напруженням до пониження [3, с. 110].

Інтонування мінорної гами вгору і вниз. Розглянемо умови інтонування кожного ступеня.

I ступінь треба співати рівно, із підтягуванням вгору.

II ступінь тяжіє до пониження, тому його слід гостро підтягувати вгору до потрібної висоти.

III ступінь визначає лад і має тенденцію до підвищення, тому його треба співати округлено.

IV ступінь від третього знаходиться на відстані великої секунди, тому його треба співати високо, підтягуючи вгору.

V ступінь стійкий, але у мінорному ладі має тенденцію до пониження, тому його слід інтенсивно підтягувати вгору.

VI ступінь у натуральному мінорі треба співати вузько, близько. Чистота інтонування шостого ступеня залежить від гостроти інтонування п'ятого. Чим вище й гостріше проспівати п'ятий ступінь, тим ближче і вужче інтонуватиметься шостий.

У мелодичному мінорі підвищений шостий ступінь треба співати гостро, підтягуючи догори.

VII ступінь у натуральному мінорі співається високо, у гармонічному і мелодичному видах слід співати гостро, з інтенсивним підтягуванням до потрібної висоти вгору.

VIII ступінь слід співати високо, з підтягуванням до потрібної висоти у натуральному мінорі; у гармонічному і мелодичному мінорі є небезпека підвищення, тому цей ступінь треба співати з напруженням до пониження.

За низхідного руху особливої складності завдає інтонування сьомого ступеня. У натуральному мінорі цей ступінь повинен інтонуватися низько, глибоко осідаючи до потрібної висоти, оскільки це низхідна велика секунда.

Як і під час висхідного руху, дуже інтенсивного підтягування вгору, гострого інтонування вимагає п'ятий ступінь. Ще одна небезпека пониження – інтонування другого ступеня. Перший ступінь тяжіє до підвищення у низхідному русі, тому треба співати низько, але не надто, щоб не понизити [3, с. 113–115].

З огляду на те, що сучасна музична мова як у мелодії, так і в гармонії налічує багато випадкової альтерації, раптових модуляцій, кластерів, політональних зворотів, низки секундних ходів, саме досягнення чистоти інтонування великих і малих секунд є своєрідним фундаментом для можливості виконання сучасної хорової музики.

Основна задача вчителя – навчити студентів інтонаційно чисто відтворювати голосом нижній і верхній звук інтервалу від заданого тону, стежачи, щоб під час виконання широких інтервалів діти не робили «під'їздів». Потрібно вчити внутрішнім слухом знаходити (відчувати) верхній або нижній тон інтервалу, і лише після цього відтворити його голосом. Цьому сприятиме повільний темп, зручна теситура, збереження вокальної позиції (тобто під час співу широких інтервалів не змінювати положення гортані).

Інтервали поділяються на чисті, великі, малі, збільшені та зменшені. Правила інтонування інтервалів базуються на інтуванні ступенів ладу:

- чисті інтервали інтонуються стійко;
- великі інтервали інтонуються з одностороннім розширенням;
- малі інтервали інтонуються з одностороннім звуженням;
- збільшені інтервали інтонуються із двостороннім розширенням;
- зменшені – із двостороннім звуженням [3, с. 117].

Великі інтервали вгору (секунда, терція, секста, септіма) – нижній звук інтується стійко, верхній звук – інтонаційно високо. Під час інтонування цих інтервалів вниз нижній звук виконується низько.

Малі інтервали (секунда, терція, секста, септіма) інтуються так: нижній звук стійко, верхній із пониженням, а під час виконання їх донизу нижній звук потребує підтягування вгору.

Під час співу чистих інтервалів (пріми, кварта, квінти, октави) верхній і нижній звуки інтуються стійко.

Збільшені інтервали інтуються широко – нижній звук виконується з підтягуванням вниз, верхній – із підтягуванням вгору.

Зменшені інтервали необхідно інтувати тісно, тобто нижній звук виконується інтонаційно високо, а верхній – низько.

Але у співі важливі не тільки інтонаційна чистота, а і правильне звукоутворення, заокруглення звуку та вміння користуватися високою співацькою позицією.

Резонатори підсилюють слабкий звук і надають йому тембрального забарвлення. Сили та повнозвучності звукові надають нижні резонатори – трахея і бронхи. Верхні резонатори – глотка, рот, ніс, порожнини носа та гайморові порожнини – надають звукові легкості та дзвінкості [3, с. 19] Правильне звукоутворення характеризується відчуттям одночасних вібрацій і у головному, і у грудному регістрах.

Висока позиція співу. Низькі звуки добре резонують у грудному регістрі, а високі – у головному резонаторі, проте високопозиційний звук – це звук, який ніколи не втрачає контроль верхнього резонування.

У високій позиції голос звучить округлено, прикрито, легко. Він багатий тембральними фарбами та легко філірується. Спів у високій позиції оберігає голос людини від перевантаження, забезпечує тривалість і довговічність голосового апарата. Для досягнення цього необхідні:

- помірна кількість набраного повітря;
- опущена донизу нижня щелепа;
- розкриття надставної трубки (порожнин носа та глотки), відчуття напівпозику;
- правильне формування голосних.

Артикуляційний апарат – язик, губи та м'яке піднебіння – сприяють вихованню високої позиції. Стан легкого позику [3, с. 51] спрямовує звук у головні резонатори та надає йому світлого звучання та політності. Студентові потрібно навчитися спрямовувати звук правильно й утримувати його під час співу у високій позиції. Досягненню цього сприятиме спів із закритим ротом.

Округлення звуків. Округле, світле звучання виробляється шляхом вправ, побудованих на поступеному русі голосу вгору і вниз із правильною артикуляцією голосних. Світлими та відкритими голосними вважаються а, є, і; а більш прикритими – о, у, е, и. Основна робота над заокругленням і вирівнюванням звука починається із завдання наблизити артикуляцію відкритих і дзвінких голосних до артикуляції більш прикритих [3, с. 53]. До прикладу: голосні о й у сприяють збільшенню позику та розширенню глотки, що знімає напруження із голосових зв'язок.

Висновки. Отже, досліджуючи теоретичні аспекти, висвітлені у працях хормейстерів-практиків, ми розглянули головні аспекти, які зможуть

забезпечити якісну підготовку у роботі з хоровим колективом, адже це складний і тривалий процес. Протягом років колектив набуває бездоганної чистоти інтонації, ансамблевої злагодженості, виразної дикції, ритмічної легкості та чіткості, тонких динамічних і агогічних нюансів, яскравої зовнішньої виразності виконання. Набуття технічної майстерності дасть змогу хору і його керівникові розкривати зміст виконуваних творів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Болгарський А. Сагайдак Г. Хоровий клас і практика роботи з хором : навчальний посібник. Київ : Музична Україна, 1987. 222 с.

2. Зеленецька І. Вправи-розспівки для розвитку музичного слуху дітей в процесі вокально-хорового виховання : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2015. 196 с.

3. Коломоєць О. Хорознавство : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2001. 168 с.

4. Пігров К. Керування хором. Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1956. 180 с.

5. Мельник В., Стасюк Ю. Практична робота з хором : навчальний посібник. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2013. 108 с.

6. Стасюк Ю. Степанюк А. Практична робота з хором : навчальний посібник. Луцьк : Терен, 2018. 88 с.